

## Specificul imaginației *noir* în Romantismul negru

**Martina-Maria POPESCU**

*Universitatea din București, România*

[martina.maria2202@gmail.com](mailto:martina.maria2202@gmail.com)

---

**Abstract:** During sleep, our mind sometimes creates abominable creatures, the result of our fears during the day. In my essay, I try to demonstrate that these creatures are, in fact, projections of ourselves in an alternative reality which is, in fact, the “real” one. Dreams and nightmares are hiperlucid phenomenons, and not the result of our unconscious self, as Freud and his followers thought. Thus, my theory is that we forget the details of our dreams in order to protect ourselves from the dangers of our hiperactive minds. The recent EEG studies showed that our brain’s cerebral traces are higher during sleep; so, we are, in fact, awake in our dreams and we are dreaming in our daily life. Throughout my research, I use the Mario Praz’s theory of Black Romanticism in order to link the literature with the ultimate neurocognitive discoveries; proceeding in this way, I can say that fiction is not a product of our imagination, but a part of our normal neuro-system.

**Key-words:** *dreams, nightmares, Black Romanticism, sleep, illusion.*

Imaginația din timpul somnului este activată de mecanismul REM, altfel spus, de mișcarea rapidă a pupilei în globii oculari, pe sub ploapele închise. În timpul somnului REM se făuresc visele pozitive, cele disforice și coșmarurile. Ultimele două categorii au fost prinse de cercetători precum Ross Levin și Tore Nielsen (2009: 84-88) sub conceptul-umbrelă al „visării traumatice” (“disturbed dreaming (DD)”) (Levin & Nielsen 2009: 84). Conform statisticilor epidemiologice, aproximativ 85% dintre adulții americani experimentau cel puțin un coșmar pe noapte, în 2008. Acum probabil că rata a crescut, ținând cont și de ultimele mișcări geopolitice.

Fenomenologic vorbind, visele disforice se aseamănă cu coșmarurile, doar că cele din urmă produc trezirea subiectului în timpul nopții, pe când visele disforice nu o fac. Consider că visele disforice reprezintă o variațiune mai gravă a coșmarurilor, întrucât pe durata acestora subiectul este prins în capcana psihologică a propriei minți tulburate. De altfel, visarea mai este interesantă și sub aspect ontologic, fiindcă în REM se înregistrează o întreagă existență alternativă, creierul funcționând la un alt nivel de performanță neurocognitivă. Din această perspectivă, literatura produce inserții ale fantasmaticului în starea de trezie a subiectului. Un exemplu adecvat de onirism *noir* este romanul epistolar *Frankestein sau Prometeul modern* de Mary Shelley.

Un fenomen interesant se remarcă încă din prefața cărții, anume că „pactul ficțional” (Roland Barthes) se sprijină pe ultimele descoperiri în

fiziologie ale secolului al XIX-lea. Se face apel la scriitori precum Homer, Shakespeare sau Milton pentru a contura necesitatea intruziunii visării în viața cotidiană, în așa-numita *reverie*. Astfel, povestirea *Frankenstein...* este de fapt o narațiune îmbrăcată, ea reprezentând fabula unui călător în fața șemineului, alături de tovarășii săi de drum. Totuși, nu se știe cărui aventurier îi aparține povestea, indiciu că ea ar fi putut fi un vis disforic. Este știut că visele traumatice le sunt caracteristice persoanelor cu anumite trăsături de personalitate, care au suferit anumite traume, visul fiind în sine și un mijloc de vindecare sau de apărare în fața agenților stresori. Apariția visării traumatice este dată de intruziunea fricii ca disfuncție neuroafectivă în sistemul neuronal în timpul somnului REM. De aceea *Sindromul de stres post-traumatic (PTSD)* este asociat adesea cu apariția semnificativă și persistentă a coșmarurilor. În biochimia creierului se petrece astfel ceva ciudat.

Cercetători precum Ernest Sosa (2005) consideră că „a visa înseamnă a-ți imagina, nu a halucina” (“To dream is to imagine, not to hallucinate.” (Sosa 2005: 7). Or visul literar este de cele mai multe ori halucinație. Atunci cum explicăm depășirea rupturii de nivel dintre ficțiune și realitate? În mișcarea cuantică a realităților alternative, când timpul liniar devine univers ondulatoriu, visul este un soi de Matrix al creierului conștient. Astfel, spațiul se dilată și el, depășind tridimensionalitatea și emergând în 4D. Când undele cerebrale ating frecvența maximă, realul este *compensat* de fabulație, care devine o alternativă la concretul biologiei. Prin aceasta, omul însuși devine Creator, Demiurgul răzvrătit, zeul întors al agnosticismului. În filmul lui Guillermo del Toro despre Frankenstein se spune că „numai monștri se joacă de-a Dumnezeu”, dar nu cumva omul este în sine un monstru de când a fost izgonit din Paradis? Odată cu scena *Izgonirii*, în Om s-a activat latura bestială, animalică a creierului inconștient. Prin ea, individul obișnuit se transformă într-un Faust al propriilor pulsioni de glorie și dorință, căci Romantismul negru pune accentul în primul rând pe voluptatea păcatului de a dori cu patimă. Răspunsul divinității este tocmai eșuarea metafizicului în limitările fizicalității, căci oricât de profund ar fi visul, când ne trezim redevenim conștienți de limitele superioare ale existenței în imediat. Imaginarul *noir* presupune deci paralela necesară cu realitatea condiționată, unde ființa este disciplinată conform unui cod moral, penal și religios. Dacă în vis suntem zeii propriilor lumi, în concret redevenim Prometeii încătușați.

De fapt, visul este oglinda conștiinței, care filtrează realitatea imediată și o convertește în energie psihică. Coșmarul este oglinda neagră a realului, față de care se poziționează în antiteză. Totuși, coșmarul nu ține doar de o angoasă psihologică și ontologică, ci și de una socială. Frustrările acumulate pe parcursul timpului se răsfrâng în visul traumatic sub forma creaturilor diforme și a lucrurilor deformatе afectiv în contextul întoarcerii sinelui împotriva sa însuși, individul atacându-se din interior și consumându-se astfel sub forma respingerii unor adevăruri încastrate în inconștient. Ceea ce vreau să afirm este că omul *știe* dinainte consecințele realului, dar le refuză sub forma tensiunilor intrapersonale, care ajung să îl macine întru totul. Suntem oarecum preprogramați să ne autosabotăm cu desăvârșire. Așa cum sugera Umberto Eco în *Istoria urâtului* (Editura Rao, 2022), pe urmele lui Friedrich Nietzsche în *Amurgul zeilor*: „Frumusețea și Urâtenia se definesc în funcție de un model

«specific», «care ține de specie», iar noțiunea de specie se poate extinde de la oameni la toate celelalte entități” (Eco 2022: 15). Prin urmare, categoriile estetice sunt intrinseci ființei, care în coșmar se autoproiectează într-un *mise en abîme* mental al dezgustului de *sine*, de fapt.

Marc Aureliu sugera că urâtul face parte din completitudinea ființei și că ar contribui la întregirea universului de forme; în mod analog, coșmarul face parte din splendoarea minții umane. În timpul somnului REM, imaginarul este capabil de bine și de diabolic în aproape aceeași măsură. Totuși, adesea avem mai multe vise traumatice decât plăcute. Fenomenul se poate explica prin facilitatea cu care se manifestă maleficul, înscris în natura umană; dacă ne este mai ușor în mediul cotidian să ne manifestăm în grotescul personalității noastre, tot așa și în vis suntem mai predispuși să ne autoflagelăm. În Japonia se practică ceea ce se numește *Kintsugi* sau „arta crăpăturilor”, prin care un obiect spart este reasamblat utilizându-se aur topit pentru sudarea fisurilor din materialul cel mai adesea ceramic. Astfel, frumusețea este redată prin imperfecțiune. Cazul presupune un paradox formal, însă rezultatul ține de esența obiectului, care devine valoros prin tocmai scindarea întregului în părțile componente, puse în valoare de aurul lichid. Pe un model analog, ființa umană nu este fascinantă în starea ei de echilibru, ci în procesul de restabilire a echilibrului, care presupune un traseu catabazic. De aceea ne fascinează bildungsromanele, unde personajele devin din neofiți eroii poveștii. Și dacă viața este de fapt Matrix, iar noi visăm cu ochii deschiși? Aceasta ar reprezenta de fapt *adevărată* spărtură în ceea ce numim „real”.

Există cercetători precum Daniel C. Dennett, care susțin că ceea ce visăm sunt de fapt experiențe ale conștiinței: „[visele] sunt experiențe care au loc pe timpul somnului” (“[Dreams] are experiences that occur during sleep”) (Dennett 1976: 151). El afirmă că ar conta în primul rând și tipul de mișcare al pupilei din timpul perioadei REM: astfel, o persoană a cărei pupilă se mișcă orizontal ar fi mai predispusă să se trezească decât una a cărei pupilă se mișcă vertical. S-a descoperit chiar că undele cu rezonanță electromagnetică (măsurabile prin EEG) produse de creier în timpul somnului REM sunt mult mai puternice decât cele produse în starea de trezie. Totuși, memoria este mult mai slabă, fiindcă adesea *nu* ne amintim detaliile visului, deși suntem ferm convinși că ele au existat. Paradoxul visării: așa-numitele *vivid dreams* sunt de fapt vise disforice, din care visătorul își mai amintește doar teroarea resimțită, nu și motivul precis, cu toate că realitatea experimentată este mult mai profundă, ea având loc la un nivel *hiperconștient*. Prin aceasta vreau să afirm că, de fapt, visele nu sunt activități inconștiente, așa cum s-a crezut de la Freud încoace, ci *hiperlucide*. Teoria mea este că *tocmai* din cauza senzației acestei realități augmentate, Supraeul refuză să admită că ea *chiar* a avut loc. Soluția este autocenzura prin uitare. Astfel, uitarea devine un mecanism de autoapărare a aparatului psihic.

Din toate acestea reiese faptul că, de fapt, imaginarul *noir* este o iluzie a minții conștiente. Aici aș dori să atrag atenția asupra cărții *Alice în Țara Minunilor* de Lewis Carroll. Cartea prezintă aventurile micuței Alice în Țara Minunilor – un loc miraculos, visat într-o zi însorită de vară. Aceste peripeții sunt variate: de la căderea în vizuina Iepurașului Alb la discuția purtată cu Omidă albastră pe ciupercă, de la ceaiul cu Pălărierul și Iepurele de Martie la jocul de

crochet cu Regina de Cupă și în final la procesul purtat Valetului de Cupă pentru tartele cu fructe furate de la Curte. Finalul este deosebit sub aspect narativ: se creează o buclă temporală în momentul în care Alice se trezește în brațele surorii sale mai mari, care la rândul său adoarme și visează Țara Minunilor, la fel cum vor face copiii lui Alice peste mulți ani. Alice în Țara Minunilor este de fapt alcătuită dintr-o serie de povești în ramă, prin care cititorului i se dă de înțeles că timpul și spațiul sunt curbe și infinite, ficțiunea existând în realitate sub forma visului cu ochii deschiși. Lumea lui Alice aparține categoriei miraculosului și a fantasticului, întâlnindu-se aici tot felul de creaturi stranii: cărți de joc personificate și animate, animale vorbitoare și obiecte magice.

Cea mai interesantă parte este morala subînțeleasă a poveștii: viața în sine este o ficțiune ciclică. Relația dintre Alice și Omidă albastră stă sub semnul absurdului și al abstractului. Omidă se arată ostilă față de Alice în scurtul lor dialog de pe ciupercă, însă îi pune o întrebare esențială: „Cine ești?” (Carroll 2016: 48). Alice nu are un răspuns clar, sugestie a faptului că personalitatea unui individ se desăvârșește abia la vârsta adultă. Totuși, deși discuția pare circulară și lipsită de sens, Omidă îi oferă lui Alice un sfat prețios spre final: „Nu te pierde niciodată cu firea” (Carroll 2016: 50). Ceea ce trebuie cititorul să deducă este că, deși aparent tensionată, discuția dintre Alice și Omidă conturează drumul către autocunoaștere.

Astfel, tema operei devine dezvoltarea personală prin joc și vis, personajul Alice fiind de fapt doar *pretextul* acțiunii. Scopul aventurilor sale este identificarea cititorului cu fetița curioasă și năstrușnică, căci toți suntem în adâncul nostru doar copiii care visează. Poate că de fapt Eul nostru de profunzime este adormit în viața reală pentru a deschide „ochii” în vis. În sensul precizat, consider că următorul pasaj este esențial în înțelegerea cărții lui Carroll: „Și [Alice] a încercat să își închipuie cum arată flacăra unei lumânări după ce lumânarea se stinge, pentru că nu-și amintea să fi văzut vreodată așa ceva” (Carroll 2016: 15). Cu alte cuvinte, dacă nu am compara realitatea cu visul, cum am ști că suntem vii? Somnul devine garanția suflului vital în ultimă instanță. Când ne trezim dintr-un vis traumatic, dobândim, prin uitare, certitudinea că suntem în viață, chiar dacă nu putem încă accepta existența multiuniversului nostru spiritual. De acest fapt ne apărăm noi prin mecanismele memoriei: de frica alternativului. Paradoxal, fiindcă contemporaneitatea ajunge să cultive o cultură a alternativului.

În concluzie, visele traumatice capătă „sensul unui morbid rafinament baudelairian” («[...] le sens d'un morbide raffinement baudelairien») (Praz 1977: 27) prin faptul că introduc visătorul în farmecul meduzeean al unei realități disforice, prin intermediul căreia acesta ajunge să se definească. Așadar, mintea noastră fabrică monștrii în somnul REM pentru că, de fapt, noi înșine suntem doar umbrele făpturilor angelice care am fost odinioară în Paradis.

## BIBLIOGRAFIE

### **Corpus de texte literare:**

- Shelley 2018: Mary Shelley, *Frankestein sau Prometeul modern*, ilustrații de David Plunkert, trad. de Adriana Călinescu, București, Editura ART.
- Carroll 2016: Lewis Carroll, *Alice în Țara Minunilor*, cu ilustrațiile lui John Tenniel, trad. de Antoaneta Ralian, București, Editura Humanitas Junior.

### **Studii literare:**

- Eco 2022: Ediție îngrijită de Umberto Eco, *Istoria Urâtului*, trad. din limba italiană de Oana Sălișteanu și Anamaria Gebăilă, București, Editura RAO.
- Praz 1977: Mario Praz, *La chair, la mort et le diable dans la littérature du XIXe siècle. Le romantisme noir*, traduit de l'italien par Constance Thompson Pasquali, Paris, Gallimard.

### **Texte critice de pe JSTOR:**

- Dennett 1976: Daniel C. Dennett in *The Philosophical Review*, Vol. 85, No. 2 (Apr., 1976), pp. 151-171.
- Levin & Nielsen 2009: Ross Levin & Tore Nielsen, *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 18, No. 2 (April 2009), pp. 84-88.
- Sosa 2005: Ernest Sosa, *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, Vol. 79, No. 2 (Nov., 2005).